

Cite: Sidenko, Svitlana (2024). Suchasni tendentsii rozvytku liudskoho kapitalu v hlobalnomu sere-dovyshchi [Current Trends of Human Capital Development in the Global Environment]. *Demogra-fii ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 2 (56), 25-43. <https://doi.org/10.15407/dse2024.02.025>

<https://doi.org/10.15407/dse2024.02.025>

УДК 339.9 + 37.06

JEL Classification: F60, F63, O15

СВІТЛАНА СІДЕНКО, д-р. екон. наук, проф., гол. наук. співроб.

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: sv_sidenko@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1405-4937

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В ГЛОБАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Сучасний світовий розвиток відбувається під впливом процесів глобалізації на світо-ву економіку, міжнародні відносини, людський розвиток. Звідси актуальність дос-лідження змін у людському розвитку в умовах взаємопов'язаності і взаємозалежності світу. Мета статті — визначення впливу глобальних процесів на людський розвиток, що віддзеркалює глобальний індекс людського розвитку (ІЛР). Новизною є встановлен-ня тенденцій розвитку людського капіталу в глобальному середовищі під впливом про-цесів транснаціоналізації, посилення міжнародної міграції, зростання глобальних міст. Для дослідження застосовані методи системного аналізу, наукових узагальнень і порівнянь, економіко-статистичного аналізу. Встановлено, що багатонаціональні ком-панії, які набули розвитку в процесі глобалізації, сприяли створенню у світі мільйонів робочих місць, стимулювали попит на висококваліфікованих фахівців та швидке зрос-тання всіх видів освіти, сприяли впровадженню у зарубіжних філіях нових форм ор-ганізації виробництва та управління, культури виробництва, менеджменту. Це зумо-вило підвищення доходів працюючих, зростання попиту на споживчі товари, що сти-мулювало суттєве розширення асортименту товарів і послуг, ріст національного виробництва, внутрішнього ринку та підвищення рівня життя населення і зростання ІЛР приймаючих країн. Важливими є глобальні демографічні тенденції: помітне, але не-

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована за умовами відкри-того доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2024. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

рівномірне за країнами і регіонами зростання чисельності населення Землі, ріст відсотка людей похилого віку, особливо в розвинених країнах світу, а ще — збільшення міжнародної міграції внаслідок лібералізації міжнародних відносин, розвитку комунікацій, доступу до кращої освіти, зростання добробуту та можливістю здобувати освіту і самореалізуватися за кордоном. Кількість міжнародних мігрантів зростає швидше ніж населення світу, і в перспективі ця тенденція збережеться. Значний вплив на людський розвиток має урбанізація і ріст глобальних міст, де наявні високі показники зайнятості, висококваліфікованої праці, професійного і культурного рівня працюючих, а також доходів. Такі міста є осередками креативного та інтелектуального капіталу. Встановлено, що інвестиції в освіту, добробут, охорону здоров'я в багатьох країнах світу позитивно вплинули на довгострокове (упродовж 30 років) зростання Індексу людського розвитку, а також і глобального ІЛР, яке переривалося лише поширенням з 2020 р. пандемії Covid-19. Водночас зміни ІЛР відбуваються по-різному в різних групах країн, причому провідні позиції незмінно посідають країни ОЕСР. Дослідження доповнює наукові уявлення новими якісними знаннями про людський капітал, тенденції його розвитку в нових умовах глобалізації, що посилює традиційні погляди та збагачує альтернативні підходи до формування концепцій людського капіталу.

Ключові слова: людський розвиток, Індекс людського розвитку, транснаціоналізація, міжнародна міграція, глобальні міста, глобальне управління.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Актуальність дослідження полягає в аналізі змін у людському розвитку, що відбуваються під впливом процесів глобалізації, зокрема, зростанням взаємопов'язаності і взаємозалежності світу, процесів транснаціоналізації, міжнародної міграції та ін. Це необхідно для визначення основних напрямів розвитку людського капіталу в нових умовах та вироблення дієвої соціальної політики на національному і міжнародному рівні.

Метою статті є аналіз впливу глобальних процесів на людський розвиток, що віддзеркалює глобальний ІЛР з метою поглиблення дослідження людського капіталу в умовах глобальних науково-технологічних, економічних і соціальних трансформацій та обґрунтування стратегічних напрямів його розвитку у відновленні економіки України.

Новизною статті є те, що в ній вперше встановлені тенденції розвитку людського капіталу в глобальному середовищі під впливом процесів транснаціоналізації, демографічних змін, посилення міжнародної міграції, зростання глобальних міст. Показані тенденції ІЛР в Україні та визначена пріоритетність розвитку людського капіталу в умовах післявоєнної відбудови економіки та реалізації інноваційної моделі розвитку. Це необхідно для вироблення комплексної стратегічно орієнтованої політики, в основі якої має бути інноваційно налаштована людина, людський капітал через вкладання значних ресурсів в освіту, підвищення кваліфікації та підвищення добробуту, забезпечення розвитку інтелектуального і креативного капіталів, які створюють потенціал продукування нових знань та оригінальних ідей для забезпечення інноваційного розвитку і конкурентоспроможності країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку людського капіталу досліджують багато фахівців міжнародних організацій, зокрема, Програма розвитку ООН, Міжнародна організація праці, а також зарубіжні і вітчизняні вчені. Серед українських учених, чиї роботи відомі ґрунтовним аналізом розвитку людського капіталу в сучасних умовах, можна назвати Е. Лібанову (E. Libanova), Т. Заяць (T. Zaiats), А. Колота (A. Kolot), І. Каленюк (I. Kalenuk), Н. Кузнецову (N. Kuznetsova), Л. Цимбал (L. Tsymbal) та ін. В працях аналізуються різні аспекти людського розвитку в глобальному середовищі.

У науковому доробку фахівців Інституту демографії та проблем якості життя НАН України, представлених колективними монографіями за участю Е. Лібанової (E. Libanova), О. Макарової (O. Makarova), Л. Лісогор (L. Lisogor), В. Новікова (V. Novikov) [1], викладено результати дослідження сфери зайнятості та ринку праці в умовах інноваційного розвитку, сучасних трансформаційних змін на різних рівнях управління економічною системою в сучасних умовах.

Актуальній проблемі демографічного відновлення в Україні присвячена стаття Е. Лібанової «Ukraine's Plans for Demographic Recovery». В ній розглянуті демографічні проблеми, актуальні для багатьох країн світу, водночас найбільш гострими вони є для України. В умовах значних людських втрат унаслідок війни, вимушеної міграції мільйонів громадян, низької народжуваності необхідно виробити шляхи демографічного відновлення, що забезпечить відбудову економіки та подальший розвиток країни на основі інноваційної моделі [2].

У наукових дослідженнях Т. Заяць (T. Zaiats) розглянуто проблеми формування й утвердження цінностей інноваційного розвитку в умовах НТР, як нових можливостей розвитку для держави та бізнесу. Автор дає оцінку суспільного сприйняття цінностей інноваційного розвитку країни, виявлення бар'єрів, що стримують процес інноватизації в країні, та визначення напрямів їх мінімізації у перспективі [3].

Фахівці Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана І. Каленюк (I. Kalenuk), Л. Цимбал (L. Tsymbal) та ін. спільно із зарубіжними колегами (R. Djakon та ін.) підготували монографію «Intellectual Challenges to Economic Globalism», в якій досліджені проблеми людського розвитку в умовах НТР, зокрема цифровізації, формування людського капіталу в системі освіти і професійної підготовки; показана інтелектуалізація економіки та інтелектуальне лідерство в умовах становлення інформаційного суспільства; розглянуті соціоекономіка та управління персоналом та ін. [4].

Питанням формування креативного капіталу в сучасних умовах присвячені праці Н. Кузнецової (N. Kuznetsova) та І. Каленюк (I. Kalenuk). Зокрема, в статті «Креативна економіка у світовому інноваційному процесі»

визначено сутність креативних інновацій та масштабність впливу креативної економіки на інноваційну динаміку на мікро-, мезо- та макрорівнях. Також визначено особливості формування креативного людського капіталу в умовах креативної економіки та обґрунтовано роль освітнього фактора в цьому процесі [5].

Слід також відмітити монографію А. Колота (A. Kolot) та О. Герасименко (O. Gerasimenko) «Праця XXI: філософія змін, виклики, вектори розвитку» [6]. В дослідженні висвітлені нові грані економіки, праці та зайнятості за сучасної, цифрової доби. Розкрито авторське бачення моделі праці й зайнятості, адекватної умовам першої половини XXI ст. та аргументовано необхідність сприяти опануванню людиною сучасної філософії соціально-трудового розвитку, формуванню нового мислення, економічної та соціальної культури як основних передумов трансформації викликів і небезпек у можливості стійкого розвитку та підвищення рівня соціальної якості.

Водночас зміни, що відбуваються у світовому розвитку, зумовлені розвитком процесу глобалізації, цифровізації, загостренням старих та появою нових загроз і викликів, зумовлюють актуальність подальшого аналізування цих проблем. Саме дослідженню нових тенденцій людського розвитку у глобальному середовищі присвячена дана стаття.

Методи дослідження: застосовані методи системного аналізу, наукових узагальнень і порівнянь, економіко-статистичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. З другої половини XX ст. в розвитку сучасної цивілізації відбуваються глобальні процеси, які за своїми можливостями і значенням є безпрецедентними в розвитку людського суспільства. Сучасний світовий розвиток характеризується якісно новими рівнями інтегрованості, цілісності та взаємозалежності світу, в єдиному просторі якого безперешкодно переміщуються товари, послуги, інформація, капітал, поширюються ідеї та знання, а також переміщуються їх носії. Ці процеси впливають на розвиток світового господарства, міжнародні економічні відносини та економіку всіх країн світу. Водночас відбуваються значні зміни, викликані розвитком інформаційного суспільства, що базується на нових технологіях, комунікаціях та інноваціях, та встановили інформаціоналізм як нову технологічну парадигму. Саме розширення знань в усіх галузях науки, діджиталізація та мультиконцептуальність світового порядку визначають розвиток сучасної світової економіки і міжнародних відносин. Та найбільш суттєвий вплив ці процеси мають на соціальний розвиток та людський капітал.

Відкриття ринків для міжнародної торгівлі, дерегуляція і зростаюча гнучкість міжнародних ринків в умовах глобалізації стимулювали економічне зростання та експорт товарів і послуг у країнах світу. Стимульований експортом ріст був центральним пунктом промислової політики багатьох країн, що сприяло зростанню доходів, суттєвому розширенню асортимен-

ту доступних споживчих товарів і послуг і загалом підвищенню рівня життя населення. Такі процеси суттєво покращили життя мільйонів людей, причому, найбідніші країни, з врахуванням їх більш низького вихідного рівня, росли швидше. Це допомогло багатьом країнам здійснити набагато більш швидке економічне зростання, ніж це могло бути в іншому випадку.

Значний вплив на розвиток економіки країн та й усього світового господарства і людський розвиток мають *процеси транснаціоналізації*, пов'язані зі зростаючою роллю багатонаціональних компаній, що є рушіями світової економіки та інтегральною складовою сучасної системи міжнародних економічних відносин. Як агенти глобалізації вони об'єднують виробничі, торговельні, інвестиційні, інноваційні та фінансові компанії та домінують практично у всіх сферах економічних відносин. Їх кількість стрімко нарощується — за останні 30 років вона збільшилась у світі у 12 разів і щороку зростає [7].

Системоутворююча роль багатонаціональних компаній в процесі глобалізації зумовлена низкою чинників, зокрема, вони контролюють майже половину світового промислового виробництва та дві третини міжнародної торгівлі, а також 4/5 патентів і ліцензій на впровадження нових технологій; прибутки від продажу їх продукції часто перевищують бюджети навіть розвинених країн світу.

Сучасні багатонаціональні компанії (БНК) відіграють важливу роль у розвитку національних економік багатьох країн світу, оскільки забезпечують притік іноземних інвестицій, технологій, менеджменту, створюють велику кількість нових робочих місць. Особливо важливе значення має розміщення науково-дослідницьких підрозділів БНК за межами країн базування. Найбільш інноваційними багатонаціональними корпораціями світу за версією *Boston Consulting Group (BCG) 2023 р. є: Apple, Tesla, Amazon, Alphabet, Microsoft, Moderna* (усі — США), *Samsung* (Республіка Корея) [2]. Такі компанії мають витрати на R&D більші ніж бюджети деяких країн. Розміщення *науково-дослідницьких підрозділів* за межами країн базування, зокрема в країнах, що розвиваються, шляхом перенесення західними компаніями своїх інноваційних програм у зарубіжні філії сприяє, з одного боку, використанню потенціалу приймаючих країн, а з іншого — поширенню технологій в країни і регіони світу.

Найбільші вигоди від цього мають країни, що обрали інноваційну модель розвитку, шляхом залучення в економіку БНК, що сприяє інноваційному розвитку, забезпеченню міжнародної конкурентоспроможності приймаючих країн та відіграє помітну роль у процесах їх соціально-економічного розвитку. Водночас змінюється характер проектів БНК — відбувається перехід від проектів з метою розробки модифікованих продуктів до проектів, спрямованих на виробництво нових продуктів, призначених для споживачів приймаючих країн. Таким чином відбувається просування

техніки і технології Заходу в нові соціокультурні регіони, що створює основу для розвитку інновацій, модернізації, пов'язаної з пристосуванням форм масового виробництва до місцевої специфіки.

Важливо, що багатонаціональні компанії сприяли *створенню у світі мільйонів робочих місць*, оскільки відкриття філій пов'язане із залученням фахівців різних спеціальностей. Якщо раніше зарубіжні компанії розміщували свої підприємства з врахуванням джерел дешевої сировини і дешевої робочої сили, то зараз серед переваг розміщення вони враховують якість трудових ресурсів, наявність кваліфікованої робочої сили і менеджменту. Динамічне зростання, засноване на розвитку наукових досліджень і розробок, наукоємних галузей ставить нові вимоги до національного людського ресурсу як головної рушійної сили розширеного відтворення національного, соціального, інноваційного і креативного капіталу, що необхідно при розміщенні високотехнологічних та інноваційних виробництв та дослідницьких підрозділів. Це зумовило попит на *висококваліфікованих фахівців та швидке зростання всіх видів освіти* за умов широкого доступу населення до вищої технічної освіти у приймаючих країнах.

Основними механізмами розвитку національного людського ресурсу стали диверсифіковані механізми державного стимулювання підвищення освітнього і кваліфікаційного рівнів робочої сили та активне використання інструментів інтернаціоналізації її включення у світові мережі транснаціонального виробництва, сформовані на базі західних БНК. Особливу цінність має не лише освіченість громадян, а й розвиток інтелектуальних здібностей. Дослідження показали глибокі зрушення в соціально-економічному розвитку в рамках інноваційної економіки, що супроводжуються заміщенням фізичної праці розумовою та зростанням ролі інтелекту. Основною продуктивною силою в суспільстві поступово стають не основні фонди і навіть не управлінський ресурс, а людський капітал і все частіше — критична кількість творчих особистостей в організації — креативний капітал.

Багатонаціональні компанії сприяли впровадженню у зарубіжних філіях *нових форм організації виробництва і управління, культури виробництва, менеджменту*, що поширюються і на інші підприємства в приймаючій країні.

Зростання зайнятості і підвищення доходів працівників сприяли *зростанню попиту* на доступні споживчі товари, стимулювало суттєве розширення асортименту товарів і послуг, зрештою, ріст національного виробництва, внутрішнього ринку та підвищення рівня життя населення приймаючих країн. За мірою підвищення рівня кваліфікації працівників і росту доходів спостерігається *зменшення рівня бідності та нерівності* в цих країнах.

Важливою тенденцією сучасного розвитку БНК є реалізація концепції *корпоративної соціальної відповідальності*, що набула поширення за

останні півстоліття та стала невід'ємною складовою сучасного менеджменту будь-якої компанії. Як правило, бізнес спрямовує всі свої зусилля на отримання максимального прибутку, а інтереси суспільства і споживачів грають другорядну роль. Сучасні корпорації поряд із забезпеченням прибутку забезпечують соціальний розвиток, необхідний для ефективного функціонування бізнесу, адже людина є носієм кваліфікації, ідей, менеджменту. Концепція соціальної відповідальності включає економічну, правову, екологічну, етичну та філантропічну відповідальність корпорації і поширюється не лише на працівників компанії, а також на місце її розташування.

Світовий досвід свідчить, що головними перевагами реалізації корпоративної соціальної відповідальності бізнесу є ріст рівня якості життя населення, соціально-економічний розвиток країни, мінімізація негативного впливу від діяльності підприємства, вирішення соціальних і екологічних проблем як на місцевому, так і на глобальному рівні. До того ж, підвищується прогнозованість, стабільність і стійкість середовища, де функціонує соціально відповідальний бізнес. На практиці соціальна відповідальність організації означає відповідальність за вплив її рішень і діяльності на суспільство і довкілля через прозору і етичну поведінку, які сприяють стійкому розвитку, включаючи здоров'я і добробут суспільства, враховуючи очікування заінтересованих сторін, відповідає прийнятому законодавству і погоджена з міжнародними нормами поведінки.

Варто зазначити, що в Україні є низка зарубіжних і вітчизняних компаній, в яких у рамках корпоративної соціальної відповідальності діють освітні програми адаптації нових співробітників і розвитку стажерів, покращення навичок за допомогою програм навчання і розвитку, покращення психологічного здоров'я, здійснюються заходи екологічної відповідальності, заходи боротьби з Covid-19 та його наслідками, благодійні проекти, спрямовані на всебічну допомогу та підтримку дитячих лікувальних закладів, дитячих будинків, дитячих реабілітаційних центрів, пенсіонерів, вимушених переселенців, багатодітних сімей та ін.

Отже, в умовах глобалізації вихід людської діяльності за національні межі і створення транснаціональних форм її організації веде до кардинальних змін умов буття індивідів, соціальних груп і громад, народів і держав.

Серед основних тенденцій розвитку глобалізації слід виокремити такі демографічні тенденції:

По-перше, помітне зростання чисельності населення Землі. Так, якщо у 1800 р. вона становила 952 млн осіб, у 1900 р. — 1,6 млрд, у 1950 р. — 2,3 млрд, у 2000 р. — 6 млрд, то далі спостерігається помітне зростання: у 2011 р. — 7 млрд та у 2022 р. — 8,4 млрд осіб. Це стало наслідком не лише зростання показників народжуваності у країнах світу, але й подолання багатьох хвороб і збільшення тривалості життя завдяки здобуткам у медицині та зростанню добробуту населення.

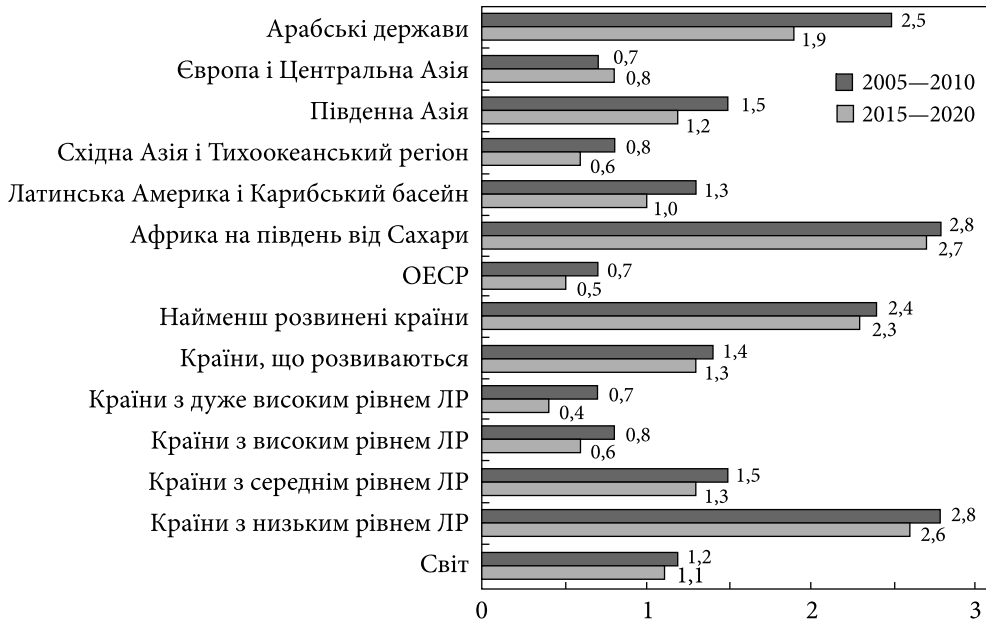

Рис. 1. Середньорічні темпи приросту населення у 2005—2010 та 2015—2020 рр., %
 Джерело: URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/2018humandevlopmentstatisticalupdaterupdf.pdf>

Другою тенденцією є те, що населення Землі зростає вкрай *нерівномірно* (рис. 1). Найбільший приріст за період 2005—2020 рр. у регіональному розрізі мають арабські держави та країни Африки на південь від Сахари. В соціально-економічному контексті найбільший приріст мають найменш розвинені країни та країни з низьким рівнем розвитку людського потенціалу.

Водночас країни ОЕСР мають приріст населення нижчий світового — на рівні 0,7—0,5, тобто не відбувається навіть простого відтворення населення [9]. В країнах Європейського Союзу також не відбувається простого відтворення населення. Демографічний ресурс і його структура (за віком, статтю, рівнем освіти і кваліфікації) мають визначальне значення для ринку праці, економічного розвитку і конкурентоспроможності країни. Важливого значення набуває стан інтелектуального капіталу, що забезпечує технологічний розвиток в умовах становлення інформаційного суспільства. Стан соціального капіталу сприяє або не сприяє досягненню суспільних цілей.

Як відомо, демографічна ситуація в країні суттєво визначена історичним розвитком, рівнем економічного і соціального розвитку, національно-культурними особливостями, панівними в суспільстві цінностями. Так, панування в західних суспільствах споживацької моделі і порівняне

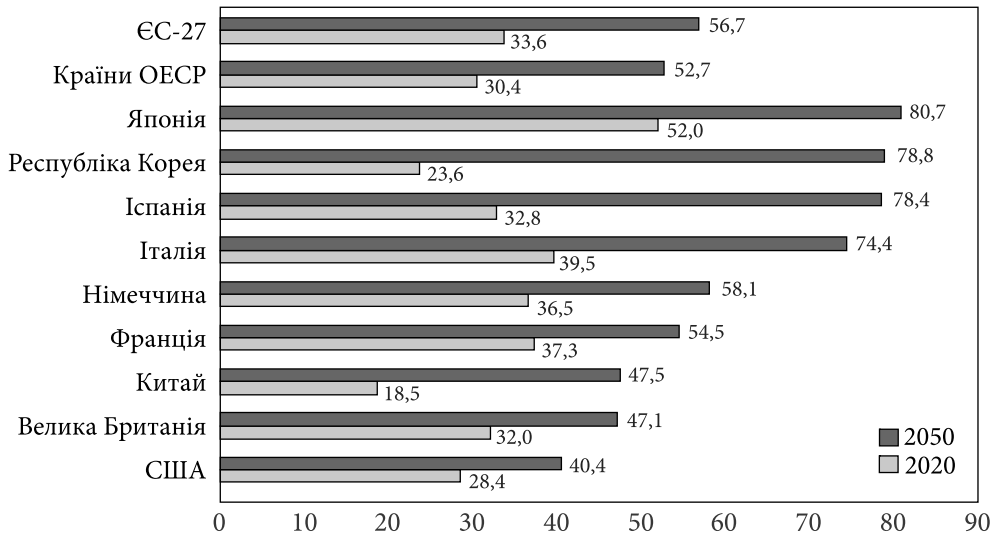

Рис. 2. Демографічне співвідношення кількості осіб похилого та працездатного віку у 2020 та 2050 рр.

Джерело: OECD (2021). Pensions at Glance 2021: OECD and G20 Indicators. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/ca401ebd-en>, p.73; *показник демографічного співвідношення осіб похилого та працездатного віку визначається як кількість осіб у віці 65 років і старше на 100 осіб у віці від 20 до 64 років.

знецінення такого інституту як сім'я, гендерні чинники (залучення жінки в суспільне життя і у виробництво), ціннісні (ріст добробуту і посилення турботи про власний добробут), зміни в етиці зумовили відповідні демографічні тенденції в розвинених країнах світу.

Натомість зростання населення в бідних регіонах світу породжує низку проблем — проблеми бідності, охорони здоров'я, продовольства, забезпечення питною водою, доступу до освіти, збереження довкілля, тобто гострі проблеми людського розвитку. Ці проблеми часто неможливо вирішити на національному рівні — натомість їх слід вирішувати на рівні глобальному.

Демографічні тенденції показують, що найбільш розвинені країни світу відрізняються низькою народжуваністю і мають близький до нульового ріст населення, водночас зростає відсоток людей похилого віку [10] (рис. 2). За прогнозами ООН, у першій половині XXI ст. загальною тенденцією для більшості країн світу буде збільшення частки осіб похилого віку і скорочення народжуваності. Так, якщо в 1950 р. частка населення похилого віку становила 8 % загальної чисельності світового населення, то в 2007 р. — вже 11 %, а до 2050 р. досягне 22 %, що породжує проблеми ринку праці, міжнародної міграції робочої сили та ін. Отже, демографічний розвиток спричиняє проблеми, які необхідно вирішувати на національному рівні.

Важливою тенденцією сучасної глобалізації є зростання міжнародної міграції внаслідок лібералізації міжнародних відносин, розвитку комунікацій, доступу до кращої освіти, зростання добробуту та можливістю здобувати освіту і самореалізуватися за кордоном та ін. Важливий показник міжнародної міграції — щорічний її ріст (табл. 1). Станом на 2020 р. у світі зафіксовано 281 млн міжнародних мігрантів, що складає 3,6 % населення світу, порівняно з 153 млн у 1990 р. [9]. Зараз кількість міжнародних мігрантів зростає швидше ніж населення світу, а частка міжнародних мігрантів у загальній чисельності населення світу збільшилась з 2,8 % у 2000 р. до 3,2 у 2010 р. і до 3,6 % у 2020 р. Слід, однак, зазначити, що пандемія *Covid-19* значно порушила всі форми мобільності людей, включаючи міжнародну міграцію. А збройна агресія Росії проти України додала до потоку мігрантів 8—10 млн осіб. Палестино-ізраїльський конфлікт спричинив значні людські втрати та нову хвилю вимушеної міграції, тому зараз відмічаються найвищі показники міжнародної міграції з часів Другої світової війни.

Міграція загалом має позитивні наслідки, оскільки дає можливість людям врятуватись із зон воєнних конфліктів і стихійних лих, покращити свій добробут, отримати бажану освіту, самореалізуватися та ін. Міграція для приймаючих країн дає змогу поліпшити ринки праці, особливо за рахунок кваліфікованої праці та наукову сферу за рахунок інтелектуалів, що впливає на економічний ріст. Водночас існує проблема інтеграції мігрантів у суспільство, зростає навантаження на соціальні програми і систему соціального захисту приймаючих країн.

Таблиця 1. Кількість міжнародних мігрантів у 1970—2020 рр.

Рік	Кількість міжнародних мігрантів	Мігранти як % населення світу
1970	84 460 125	2,3
1975	90 368 010	2,2
1980	101 983 149	2,3
1985	113 206 691	2,3
1990	152 986 157	2,9
1995	161 289 976	2,8
2000	173 230 585	2,8
2005	191 446 828	2,9
2010	220 983 187	3,2
2015	247 958 644	3,4
2020	280 598 105	3,6

Джерело: United Nations. Sustainable Development Goals. URL: <https://www.un.org/en/academic-impact/page/sustainable-development-goals>

Для країн еміграції міграція, особливо «відтік мізків» та працездатних, молоді має негативні наслідки: послаблюється науково-технічний потенціал, що крім уповільнення наукового і, як наслідок, усього соціально-економічного зростання і складності підготовки молодих учених і фахівців, створює додаткові перешкоди для інтеграції в світове науково-технічне співтовариство; залишаються невідшкодованими витрати держави на навчання і підвищення кваліфікації емігрантів; значна упущена вигода, що дорівнює внеску, який очікується від емігрантів в економіку, науку і соціальний розвиток країни за умови їх відмови від від'їзду за кордон.

До цього слід додати, що міжнародна міграція невідворотно супроводжується зіткненням і дифузією різних культур і поширенням релігійних і національних традицій, які мають вплив на країни-реципієнти, що необхідно враховувати під час розробки міграційної політики країн та міграційних процесів на міжнародному рівні, оскільки тенденція її росту збережеться і в XXI ст.

В умовах розвитку глобалізації значний вплив на людський розвиток має урбанізація і ріст *глобальних міст*. Міста завжди були осередком ремесла, торгівлі, а пізніше — освіти, науки, культури. У сучасних умовах глобальні міста стають локомотивами глобальної економіки та є ключовими елементами глобальної системи потоків інформації, інновацій, капіталу, людей, товарів і символів. Особливості сучасних глобальних міст — високотехнологічні інновації, висока концентрація фінансових послуг, розвинута інтелектуальна інфраструктура. Саме у світових містах є можливість поєднати переваги розміщення фінансового капіталу, матеріального багатства, розвиток інтелектуального і культурного капіталу. Тому часто глобальні міста є міжнародними фінансовими центрами, де зосереджується велика кількість банків, бірж, офісів. У 2023 р. провідними глобальними містами за *Global Cities Index* визнані Лондон, Нью-Йорк, Париж, Лос-Анджелес, Сідней, Сінгапур, Токіо, Дубай та ін. [12].

Глобальні міста є не лише міським осередком з укладом та архітектурою, але й становлять особливе соціально-культурне середовище, зосередження кваліфікованих, креативних професіоналів та справляють важливий вплив на людський, культурний, креативний капітал. Там присутні висока ступінь зайнятості, висока частка висококваліфікованої праці, високий рівень професійного і культурного рівня працюючих. Багато працівників зайнято в супутніх сферах, зокрема, висококваліфікованих та високооплачуваних менеджерів, трейдерів і брокерів, юристів, консультантів, аудиторів та ін. У таких містах високі доходи працюючих, що стимулює розвиток пов'язаних галузей — житлового будівництва та інфраструктури, готельного господарства, закладів харчування, торгівлі, відпочинку, освіти, культури, побутового обслуговування, транспортної інфраструктури, ділового туризму, що забезпечує податкові надходження до бюджету міста, зростання зайнятості, підвищує його імідж і привабливість. Водночас великі міста потребують значних ресурсів для забезпечення їх життєдіяльності, загострюються проблеми утилізації відходів, чистого повітря, життєвого простору, а життя в мегаполісах впливає на психічне і фізичне здоров'я їхніх мешканців.

У XXI ст. помітним став прогрес у підвищенні рівня життя населення, коли для безпрецедентної кількості людей у світі вдалося подолати голод, хвороби та злидні. Водночас соціальний розвиток, підкріплений економічним зростанням, посилює мотивації до підвищення продуктивності

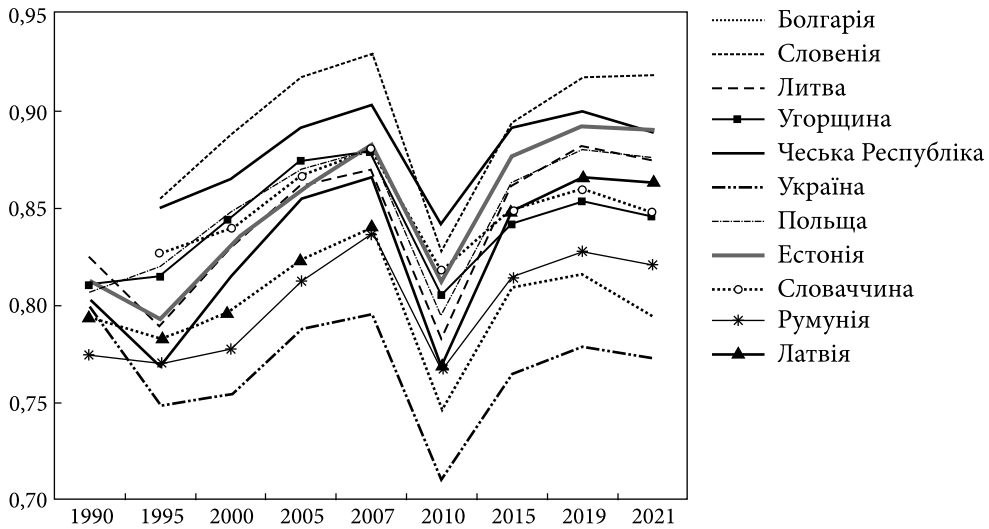

Рис. 3. Динаміка Індексу людського розвитку ПРООН у країнах Центрально-Східної Європи та в Україні

Джерело: UNDP. Human Development Report 2021—2022: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World. New York, 2022. P. 277—280 (Table 2 Human Development Trends, 1990—2021).

праці та творчого розвитку. Задоволеність рівнем життя включає в себе показники, що віддзеркалюють сприйняття громадянами відповідних вимірів людського розвитку: якості освіти, якості медичних послуг, рівня життя, особистої захищеності, свободи вибору, а ще загального задоволення життям.

Про зміни в людському розвитку на глобальному рівні свідчить Індекс людського розвитку, розрахований для світу з 1990 р. Показники глобального ІЛР протягом останніх 30 років неухильно зростали, але з 2020 р., внаслідок поширення пандемії *Covid-19* намітилася тенденція до його зниження [13]. Але в різних групах країн зміна ІЛР відбувалася по-різному. Найвищі позиції в рейтингу незмінно посідають найрозвиненіші країни ОЕСР, які вкладають значні ресурси в розвиток освіти, охорони здоров'я, а економічний ріст дає високі показники ВВП на душу населення.

Слід відмітити групу країн Центрально-Східної Європи, які в 1990-ті роки успішно здійснили ринкові перетворення та перейшли до більш ефективною ринковою економіки, що забезпечило соціально-економічне зростання, що знайшло прояв і в зростанні ІЛР (рис. 3).

Також показовим у сенсі помітного зростання ІЛР є досвід низки східноазійських країн, які здійснили процеси модернізації та подолання економічного і технологічного відставання після здобуття незалежності, на основі наздоганяючої моделі і переходу «із третього світу в перший». Ре-

зультатом значних інвестицій в освіту, професійну підготовку, науку і технології стала ефективна, зростаюча, інноваційна і конкурентоспроможна економіка, що сприяло людському розвитку. Зокрема, в Республіці Корея, Гонконгу, Сінгапурі, Індонезії, Малайзії, Філіппінах, В'єтнамі найбільш яскраво проявився взаємозв'язок процесів глобалізації, технологічного процесу та людського розвитку, що супроводжувався безпрецедентним зростанням ІЛР через вкладання значних ресурсів в освіту, підвищення кваліфікації та підвищення добробуту [14]. Найвищих позицій за цим показником досягли Гонконг та Сінгапур. Ще у 2011 р. за ІЛР Гонконг посідав 13 місце в світовому рейтингу, а Сінгапур 26, але вже з 2013 р. Сінгапур входить у першу десятку рейтингу, а Гонконг з 2017 р. — у найвищі рейтинги та з 2018 р. посідає четверте місце.

Що стосується України, то з 1990-х рр. спостерігається тенденція до втрати позицій у розвитку людського капіталу, а згодом лише повільне зростання ІЛР, що загалом призвело до помітного падіння у світовому рейтингу за цим показником. Якщо порівняти наші показники з показниками європейських країн, які одночасно з Україною здійснювали ринкові реформи, а потім стали членами Європейського Союзу, то видно значну різницю (рис. 4). Низькі показники ІЛР Україна мала і в 2021 р. — напередодні війни порівняно з країнами ЄС. Складові Індексу показують, що в Україні значно нижча тривалість життя, яка становить для жінок 78 років та для чоловіків 68 років, водночас середня тривалість життя в країнах Євро-союзу для тих, хто народився на території ЄС, склала 80,1 років. Україна також має низькі показники за другим складником Індексу — за ВВП на душу населення (рис. 4), який є у 3 рази меншим від показника Румунії та у 2,5 рази меншим ніж у Болгарії — країн, що мають найнижчі показники у Євросоюзі, що загалом віддзеркалює низькі темпи розвитку економіки. Лише за показниками освіченості громадян країна має високі показники, що є наслідком особливої уваги до сфери освіти. Зараз в Україні гостро стоїть проблема збереження людського ресурсу внаслідок його значних втрат від воєнних дій, а також значної вимушеної міграції громадян за рубіж, яка, за оцінками, становить 6—8 млн осіб. Втрата ВВП приблизно на третину викликала зменшення доходів, скорочення соціальних програм, обмеження можливостей для забезпечення людського розвитку. Водночас в Україні необхідно зберегти людський капітал для повоєнного відновлення та подальшого розвитку країни на основі реалізації інноваційної моделі [15]. Тому необхідна державна політика, спрямована на збереження і розвиток людського капіталу і створення сприятливих умов для повернення в країну вимушених мігрантів.

Отже, глобалізація спричиняє глибоку трансформацію всієї системи *соціальних зв'язків людини*, розкріпачує особистість та дає можливість вибору життєвої стратегії. На думку вчених, глобалізація — принципово но-

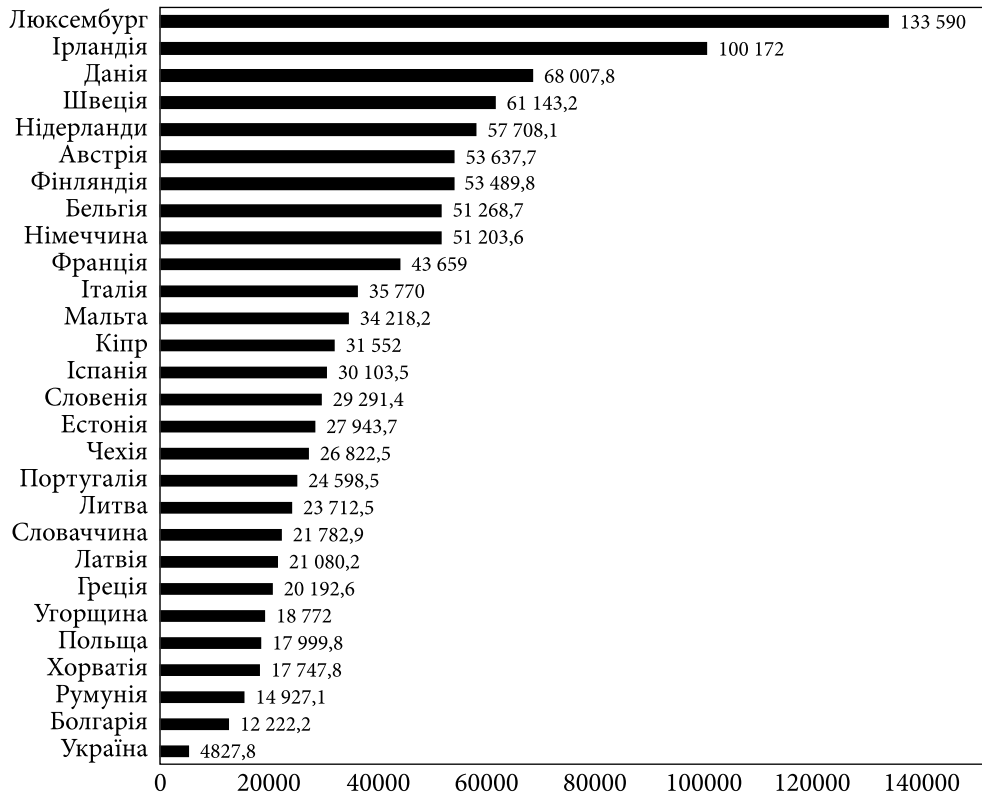

Рис. 3. Динаміка Індексу людського розвитку ПРООН у країнах Центрально-Східної Європи та в Україні

Джерело: UNDP. Human Development Report 2021—2022: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World. New York, 2022. P. 277—280 (Table 2 Human Development Trends, 1990—2021).

вий ресурс росту і розвитку, що відкриває перед людиною безпрецедентні можливості самореалізації.

Оцінюючи вплив процесу глобалізації на світовий розвиток, лауреат Нобелівської премії з економіки Дж. Стігліц відмічав, що відкриття ринків для міжнародної торгівлі допомогло багатьом країнам здійснити набагато більш швидке економічне зростання, ніж це могло бути в іншому випадку. Стимульований експортом ріст був центральним пунктом промислової політики, що збагатив значну частину країн Азії і суттєво покращив життя мільйонів людей. Завдяки глобалізації збільшилась тривалість життя у багатьох народів світу, підвищився їх життєвий рівень [16].

Глобальні ринки, глобальні технології, глобальні ідеї і глобальна солідарність можуть збагатити життя людей в усіх країнах та значно розширити можливості вибору. Формуючи суспільство XXI століття, вони розсувають кордони у сфері здоров'я та довголіття, знань та технологій. Ріст

взаємозалежності між людьми стимулює формування спільних цінностей і сприяння розвитку людини в глобальному середовищі. Це ставить перед світовою спільнотою завдання вирішення глобальних проблем спільними зусиллями. Важливим документом ООН у вирішенні глобальних проблем є Цілі Сталого розвитку на 2016—2030 р. [17].

Відмічаючи позитивні сторони процесу глобалізації, необхідно враховувати нові проблеми, протиріччя і загрози, породжені цим процесом. В умовах глобалізації внаслідок зростання взаємодії і взаємозалежності країн зростає і їх взаємна вразливість, що загострює проблеми національної економічної, соціальної і воєнної безпеки. Потребують вирішення старі проблеми та виникають нові загрози і ризики. Так, у сучасних умовах значно загострюються глибинні протиріччя між групами країн за панування над ресурсами, територіями, глобальними ринками, за глобальне лідерство, за політичний вплив на країни, що показала війна, розв'язана Росією та палестино-ізраїльський конфлікт, які значно впливають майже на всі країни і регіони світу, міжнародні економічні і політичні відносини. Водночас норми та інститути, на які покладалися задачі забезпечення стабільності та розвитку у світі, не відповідають завданням, що постають перед світовою спільнотою щодо вирішення на глобальному рівні комплексу невизначеності. Це потребує вдосконалення глобальної системи управління, ядром якої є ООН та її інституції, для забезпечення миру і безпеки у світі та вирішення актуальних проблем світового розвитку.

Висновки. Процес глобалізації, що супроводжується розвитком міжнародної торгівлі, ростом виробництва і експорту, поширенням процесу транснаціоналізації, зростанням дерегуляції і гнучкості міжнародних ринків, зумовлює економічне зростання в багатьох країнах світу. Це сприяє створенню мільйонів робочих місць, суттєвому підвищенню рівня життя, значному розширенню асортименту доступних споживчих товарів і послуг, розвитку освіти і охорони здоров'я, загалом — підвищенню якості життя. Причому, найбільш розвинені країни, з урахуванням їх більш високого вихідного рівня, останнім часом росли швидше, що допомогло багатьом країнам здійснити набагато більш швидке економічне зростання, ніж це могло бути в іншому випадку. Ці процеси позначилися на зростанні показника глобального Індексу людського розвитку.

В Україні за показниками людського розвитку спостерігалось відставання, а війна завдала людському капіталу значних втрат. Для збереження і розвитку людського капіталу необхідна цілеспрямована державна політика, яка має включати якісну охорону здоров'я, доступ до високоякісної освіти, забезпечення соціальних стандартів, що є в країнах Європейського Союзу, — доходів, соціального захисту, а також прав і свобод. Реалізація інноваційної моделі, на основі якої передбачається післявоєнна відбудова країни, потребує поєднання наукового, інтелектуального, креатив-

ного потенціалу. Ключова роль у цій моделі належить людському капіталу, який є носієм знань, досвіду, ідей, менеджменту та цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Людський розвиток в Україні. Інноваційні види зайнятості та перспективи їх розвитку / За ред. Е. М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2016. 328 с.
2. Libanova, Ella. Ukraine's Plans for Demographic Recovery. *Kennan Cable*. No. 88, February 2024. P. 1—9. URL: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/KennanCable_88.pdf (дата звернення: 27.02.2024).
3. Заяць Т. Ціннісні орієнтири інноваційного розвитку в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2021. № 2 (44). <https://doi.org/10.15407/dse2021.02.003>
4. Intellectual Challenges to Economic Globalism. / Ed. R. Djakons and D. Lukianenko. Riga, 2020, 412 p.
5. Кузнецова Н. Б., Каленюк І. С. Розвиток людського капіталу в умовах становлення креативної економіки. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2020. №4 (37). [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4\(37\)](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4(37))
6. Праця XXI: філософія змін, виклики, вектори розвитку / МОН України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; А. М. Колот, О. О. Герасименко. Київ: КНЕУ, 2021. 488 с.
7. Internationalization of the World Economy: Current Trends / Ed. by E. Siskos and O. Rogach. Kastoria: Evkonomia, 2020. 336 p.
8. Найінноваційніші компанії 2023 року — рейтинг. URL: <https://news.finance.ua/ua/pauinnovatsijnishi-kompanii-2023-roku-reytingh-infohrafika> (дата звернення: 10.10.2023).
9. ПРООН. Индексы и индикаторы человеческого развития: Обновленные статистические данные 2018. URL: <https://hdr.undp.org/system/files/documents/2018humandevlopmentstatisticalupdaterupdf.pdf> (дата звернення: 20.12.2023).
10. OECD (2021). Pensions at Glance 2021: OECD and G20 Indicators. OECD Publishing, Paris, URL: <https://doi.org/10.1787/ca401ebd-en.P.73> (дата звернення: 29.09.2023).
11. McAuliffe M., Triandafyllidou A. (eds.). World Migration Report 2022. Geneva: International Organization for Migration (IOM), 2021. 23 p.
12. Global Cities Index 2023. URL: <https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2023-full-report> (дата звернення: 18.10.2023).
13. UNDP. Human Development Report 2021—22: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World. New York, 2022.
14. Сіденко С. Пріоритети й чинники інноваційної політики: досвід окремих країн Східної Азії і стратегічні імперативи для післявоєнної відбудови України. *Економіка України*. 2022. № 11. С. 47—75. <https://doi.org/10.15407/economuukr.2022.11.047>
15. Сіденко С. Глобалізація, науково-технічний прогрес і структурні перетворення у світовому господарстві. / Оцінка інноваційного розвитку та структурні трансформації в економіці України / НАН України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». Київ, 2023. 240 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Otsinka-innovatsijnoho-rozvytku.pdf>
16. Stiglitz, Joseph E. Globalization and its discontents. New York — London, 2002.
17. UN General Assembly. Seventieth Session. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 18 September 2015. A/70/L.1. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N15/285/73/pdf/N1528573.pdf?OpenElement> (дата звернення: 25.10.2023).

18. United Nations. Sustainable Development Goals. URL: <https://www.un.org/en/academic-impact/page/sustainable-development-goals> (дата звернення: 25.10.2023).
19. Human Development Reports Data Center. Human Development Index. URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> (дата звернення: 15.11.2023).
20. ВВП на душу населення, 2021, у поточних дол. США. URL: <https://smartfin.ua/blog/minimalna-zarplata-v-evropi-v-2021-rotsi> (дата звернення: 15.10.2023).
21. UNDP. Human Development Report 2019. Доклад о человеческом развитии 2019. За рамками уровня доходов и средних показателей сегодняшнего дня: Неравенство в человеческом развитии в XXI веке. New York, 2019.
22. Florian Zandt. Which Countries Are Hitting the United Nations Development Aid Target? *Statista*. Sep. 5, 2023. URL: <https://www.statista.com/chart/8958/oecd-countries-oda-to-gni/> (дата звернення: 25.09.2023).
23. OECD. What is resilience and how to operationalize it? URL: <https://www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/risk-resilience/#:~:text=Understanding%20resilience&text=Resilience%20is%20about%20addressing%20the,with%20risks%2C%20stresses%20and%20shocks> (дата звернення: 11.10.2023).

REFERENCES

1. Libanova, E. M. (Ed.) (2016). Human Development in Ukraine. Innovative types of employment and their development prospects. Kyiv: Ptoukha Institute for Demography and Social Studies, NAS Ukraine [in Ukrainian].
2. Libanova, E. (2024). Ukraine's Plans for Demographic Recovery. *Kennan Cable*, No. 88. https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/Kennan_Cable_88.pdf
3. Zayats, T. (2021). Values Guidelines for Innovative Development in Ukraine. *Demography and Social Economy*, 2 (44), 3—21. <https://doi.org/10.15407/dse2021.02.003> [in Ukrainian].
4. Djakons, R., & Lukianenko, D. (Eds) (2020). Intellectual Challenges to Economic Globalism. Riga. <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/33572>
5. Kalenuk, I. S., & Kuznetsova, N. B. (2020). Human Capital Development in the Conditions of Creative Economy. *Central Ukrainian Economic Bulletin. Economic Sciences*, № 4(37), 77—85. [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4\(37\)](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2020.4(37)) [in Ukrainian].
6. Kolot, A. M., & Herasimenko, O. O. (2021). Labour XXI: the philosophy of change, challenges, and vectors of development: a monography. Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman. <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/36870> [in Ukrainian].
7. Siskos, E., & Rogach, O. (2020). Internationalization of the World Economy: Current Trends. Kastoria: Evkonomia.
8. The most innovative companies of 2023 — ranking (2023). <https://news.finance.ua/ua/nayinnovaciynishi-kompanii-2023-roku-reytnyh-infografika> [in Ukrainian].
9. Statistical Update 2018: Human Development Indices and Indicators (2018). UNDP. New York. <https://hdr.undp.org/system/files/documents/2018humandevlopmentstatistcalupdate.pdf>
10. Pensions at Glance 2021: OECD and G20 Indicators (2021). OECD. OECD Publishing. Paris. <https://doi.org/10.1787/ca401ebd-en>
11. McAuliffe, M., & Triandafyllidou, A. (Eds) (2021). World Migration Report 2022. International Organization for Migration (IOM). Geneva.
12. Global Cities Index 2023 (2023). <https://www.kearney.com/service/global-business-policy-council/gcr/2023-full-report>

13. Human Development Report 2021—22: Uncertain Times, Unsettled Lives: Shaping our Future in a Transforming World (2022). UNDP. New York.
14. Sidenko, S. (2022). Priorities and Factors of Innovation Policy: Experience of Some East Asian Countries and Strategic Imperatives for the Post-War Reconstruction of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 11 (732), 47—75. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.11.047> [in Ukrainian].
15. Sidenko, S. (2023). Globalization, scientific and technological progress, and structural changes in the world economy. In: I. Y. Yegorov and Y. V. Kinzerski (Eds). The evaluation of innovative development and structural transformations in Ukraine's economy. NAS of Ukraine, Institute for Economics and Forecasting. Kyiv. <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Otsinka-innovatsijnoho-rozvytku.pdf> [in Ukrainian].
16. Stiglitz, Joseph E. (2002). Globalization and its discontents. New York — London: W. W. Norton & Company.
17. UN General Assembly. Seventieth Session. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 18 September 2015. A/70/L.1 (2023). <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N15/285/73/pdf/N1528573.pdf?OpenElement>
18. Sustainable Development Goals (2023). United Nations. <https://www.un.org/en/academic-impact/page/sustainable-development-goals>
19. Human Development Reports Data Center. Human Development Index (2023). <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
20. 2021 GDP per capita in current USD (2023). <https://smartfin.ua/blog/minimalna-zarplata-v-evropi-v-2021-rotsi> [in Ukrainian].
21. Human Development Report 2019 (2019). Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century. UNDP. New York. <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2019>
22. Zandt, Florian (2023). Which Countries Are Hitting the United Nations Development Aid Target? *Statista*, Sep. 5. <https://www.statista.com/chart/8958/oecd-countries-oda-to-gni/>
23. What is resilience and how to operationalize it? (2023). OECD. <https://www.oecd.org/dac/conflict-fragility-resilience/risk-resilience/#:~:text=Understanding%20resilience&text=Resilience%20is%20about%20addressing%20the,with%20risks%2C%20stresses%20and%20shocks>

Стаття надійшла до редакції журналу 29.01.2024

Svitlana Sidenko, D.Sc. (Economics), Professor, Chief Researcher,
Institute for Demography and Life Quality Problems of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Tarasa Shevchenka Blvd., 60
E-mail: sv_sidenko@ukr.net
ORKID: 0000-0002-1405-4937

CURRENT TRENDS OF HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN THE GLOBAL ENVIRONMENT

The world's development currently reflects the influence of globalization processes affecting the world economy, international relations, and human development. Therefore, it is relevant to study changes in human development under the impact of the growing interconnectedness and interdependence of the world. The objective of this article is to determine the impact of global processes on human development, as reflected by the global HDI. The novelty of the article is that it reveals trends in the development of human capital in a global environment under the influence of transnationalization processes, rising international migration, and the growth of global cities. The research relies on the methods of

system analysis, scientific generalizations and comparisons, as well as economic and statistical analysis. The article postulates that multinational companies, which have spread in the process of globalization, contributed to the creation of millions of jobs throughout the world, stimulated the demand for highly qualified specialists and the rapid growth of all types of education, and promoted the introduction of new forms of production organization and control enhancing production culture and management. This caused the growth of employees' incomes, boosted demand for consumer goods, thus stimulating a significant expansion of the range of supplied goods and services, the growth of national production and domestic market, and, finally, enhancing living standards and HDI indicators of the host countries. The rising importance of global demographic trends embraces a noticeable growth of the Earth's population, which is uneven by country and region, the growth in the percentage of elderly people, especially in the developed countries. An important trend is the growth of international migration resulting from the liberalization of international relations, the development of communications, access to better education, the growth of well-being and expanding opportunities for education and self-realization abroad. The number of international migrants is growing faster than the global population, and this trend is likely to continue in the future. Urbanization and the growth of global cities have a significant impact on human development due to their high rates of employment, highly skilled labor, high professional and cultural level of workers, and high incomes. Such cities have become centers accumulating creative and intellectual capitals. The article exposes that investments in education, welfare, and health care in many countries had a positive long-term (over 30 consecutive years) effect on the growing values of the Human Development Index, as well as the global HDI, although the COVID-19 pandemic disrupted it in 2020. Meanwhile, HDI changes occur differently in different country groups, with OECD countries permanently holding the leading positions. The research adds new qualitative knowledge about human capital, trends in its development in the new conditions of globalization, which strengthens traditional views and enriches alternative approaches to the formation of conceptual understanding of human capital.

Keywords: human development, Human Development Index, transnationalization, international migration, global cities, global governance.